

**Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku
– Wydział Instrumentalny –**

Rafał Jędrzejewski

**„WSPÓŁCZESNE TECHNIKI GRY NA FLECIE POPRZECZNYM I ICH
WPLYW NA NIEKONWENCJONALNE BRZMIENIE INSTRUMENTU W
MUZYCE XX I XXI WIEKU”**

Promotor: prof. zw. dr hab. Krzysztof Langman

Tematem rozprawy doktorskiej jest charakterystyka i wieloaspektowa analiza technik współczesnych w grze na flecie oraz przykładowe sposoby ich wykorzystania przez kompozytorów w wybranych utworach. Przesłanką subiektywną podjęcia takiego tematu jest potrzeba stworzenia kompleksowego opracowania naukowego, które stanowić będzie pomoc dla flecistów przy wykonawstwie i interpretacji muzycznej tego typu utworów, przeznaczonych na flet poprzeczny.

Praca dzieli się na pięć podstawowych części:

- wstęp
- część pierwsza – geneza i historia technik współczesnych
- część druga – techniki współczesne
- część trzecia – analiza sposobu zastosowania technik współczesnych w wybranych utworach
- zakończenie

Techniki współczesne, mimo że pojawiły się już dawno temu, nadal często są postrzegane jako swojego rodzaju eksperyment, a wykorzystujący je nowoczesny język dźwiękowy – jako coś nietypowego, odbiegającego od tradycyjnych wzorców. Wynika to ze specyfiki muzyki współczesnej, która dąży do całkowitej zmiany środków wyrazu, poszukiwania nowych, niekonwencjonalnych brzmień i nowej ekspresji, a także do zerwania z dotychczasowymi sposobami komponowania. Dzięki temu powstają dzieła muzyczne operujące nowatorskim, odkrywczym i różnorodnym barwowo materiałem dźwiękowym, charakteryzującym się oryginalnością brzmienia i nową ekspresją. Techniki współczesne pełnią tutaj zasadniczą rolę, będąc alternatywą dla „zwykłych” dźwięków i niosąc ze sobą nowe, duże możliwości wyrazowe.

W poprzednich epokach, niezależnie od różnic między nimi, twórcy z zasady operowali dźwiękiem w tradycyjnym rozumieniu, natomiast w muzyce współczesnej po raz pierwszy zmianie uległo samo brzmienie poprzez wprowadzenie całkowicie nowych, niekonwencjonalnych sposobów wydobywania dźwięku. Nastąpił rozwój sonorystyki muzycznej i znacznie poszerzenie możliwości brzmieniowych w stosunku do muzyki dawniejszej.

Kompozytorzy nieustannie próbując znaleźć nowe brzmienia i środki kompozytorskie, szukają ciągle nowych pomysłów na uzyskanie niekonwencjonalnych brzmień.

Rozwój brzmieniowości wynika również ze zmian w estetyce muzycznej. Przez wieki kompozytorzy dążyli do wyrażania różnie pojmowanego piękna, natomiast w muzyce naszych czasów pojawia się znacznie większy zakres wartości estetycznych z brzydotą włącznie. Stąd techniki współczesne (w tym awangardowe) należy traktować jako środek do realizacji nowych założeń estetycznych. Stały się one podstawową materią zupełnie nowego języka muzycznego. Zagadnienie to staje się zatem problematyką, którą warto przestudiować i kompleksowo przedstawić.

Jednym z tematów, jaki został podjęty w niniejszej rozprawie będzie geneza i krótka historia technik współczesnych, od ich pojawienia się w utworach, jako swojego rodzaju dodatku do utworów komponowanych tradycyjnie, do w pełni nowoczesnego języka muzycznego, w którym nowe brzmienia stanowią fundamentalny materiał dźwiękowy. Zostały też wymienione bardziej znaczące prace teoretyczne z tego zakresu. Autor opisał rozwój elementu brzmieniowości w historii muzyki i ogólne cechy muzyki współczesnej, wykorzystującej jako materiał dźwiękowy niekonwencjonalne sposoby wydobycia dźwięku.

W dalszej części pracy przedstawione zostały kryteria podziału technik współczesnych ze względu na sposoby wydobycia dźwięku, walory brzmieniowe, pozycje ustnika, a także dokładny opis omawianych technik.

Jednym z omawianych problemów jest kwestia nazewnictwa. Niektóre z technik mają swoje nazwy lub odpowiedniki w języku polskim, ale wiele z nich określa się nazwami angielskimi, włoskimi lub francuskimi, używanymi zwyczajowo także w Polsce. Podobny problem stanowi notacja, ponieważ kompozytorzy często odbiegają od przyjętych kanonów i wprowadzają własną nomenklaturę. Używa się również kilku sposobów zapisu określających jedną technikę.

Kluczowym przedmiotem pracy jest omówienie aspektów wykonawczych. Techniki współczesne wymagają całkowicie nowych umiejętności i sposobów gry. Nawet zaawansowany muzyk chcąc wykonywać muzykę współczesną musi od nowa uczyć się wielu sposobów gry na instrumencie, przy czym często jest zmuszony do odzwyczajania się od wyuczonych przez lata nawyków. Nowe sposoby gry wymagają całkowicie odmiennego zastosowania aparatu oddechowo – zadęciowego. Żeby znaleźć odpowiednie brzmienie, trzeba poznać prawidłowe sposoby wykonywania technik współczesnych, a także mieć świadomość ich walorów brzmieniowych i ekspresyjnych, które są możliwe do osiągnięcia.

Łączenie i zestawianie ze sobą różnych sposobów wydobycia dźwięku stanowi kolejny problem dysertacji. Jedną z możliwości, jaką daje muzyka współczesna, jest jednoczesne wykonanie dwóch lub kilku odmiennych technik. W ten sposób uzyskuje się efekt „polifonii brzmieniowej”, kilku głosów złożonych z różnych efektów sonorystycznych. Daje to duże możliwości ekspresyjne i brzmieniowe. Łączenie technik nie zawsze jest możliwe, niektóre z nich wykluczają się wzajemnie ze względu na sposób wydobycia. Jednak czasem zdarzają się połączenia nawet kilku różnych sposobów wydobycia dźwięku. Również zestawianie ze sobą różnych technik jest ważnym aspektem nowoczesnego języka muzycznego. Odbywa się ono najczęściej na zasadzie podobieństwa lub kontrastu i jest ważną cechą stylu kompozytorskiego.

W kolejnym rozdziale został podjęty problem swobody wykonawczej, przypadkowości w wykonawstwie technik współczesnych i roli wykonawcy w tworzeniu utworu. Cechą charakterystyczną większości technik jest pewna niestabilność wynikająca z nietypowych sposobów wydobycia, w wyniku której powstają brzmienia do pewnego stopnia przypadkowe i niepowtarzalne. Zapis nutowy często jest bardzo precyzyjny, mimo to kompozytorzy zwykle zakładają z góry pewną swobodę wykonawcy w jego realizacji. Tym samym jego rola w tworzeniu ostatecznego kształtu dźwiękowego utworu jest nieporównanie większa, niż w utworach komponowanych tradycyjnie. Na określenie tego zagadnienia autor proponuje termin „aleatoryzm wykonawczy”. Pełni on znaczącą rolę w wykonawstwie utworów współczesnych.

W wyniku poszukiwań nowych jakości brzmieniowych twórcy zaczęli wprowadzać w utworach pozainstrumentalne środki kompozytorskie, takie jak użycie głosu, krzyku, tekstu mówionego, odgłosów krtaniowych, gwizdania, uderzania w instrument itp.

W pracy omówione zostało także zastosowanie piccolo oraz niskich odmian fletu (flet altowy i basowy) w nowych utworach. Instrumenty te są bardzo często wykorzystywane ze względu na specyficzne właściwości brzmieniowe, a także z powodu wyjątkowej przydatności do wykonawstwa niektórych technik współczesnych. Wykazane zostały różnice w stosunku do fletu grande in C.

Rozwój muzyki współczesnej spowodował pojawienie się wielu udoskonań w budowie instrumentów. Zmiany miały na celu ułatwienie wykonania ćwierćtonów, wielodźwięków, glissand, przedęc itp. Pojawiły się flety ćwierćtonowe, z dodatkowymi klapami i nowatorskimi rozwiązaniami technicznymi, inspirując kompozytorów i wykonawców. Eksperymenty z niestandardowym wydobyciem dźwięku obejmowały również wykorzystanie części instrumentu jako niezależnych generatorów dźwięku. Zagadnieniu temu został poświęcony kolejny rozdział.

Przeanalizowane zostało ponadto zastosowanie technik współczesnych w pięciu wybranych utworach. Wyboru dokonano z uwagi na konsekwentne wykorzystywanie nowych sposobów wydobycia dźwięku, oraz spójny, charakterystyczny i nowoczesny język muzyczny. Obiektem analizy będzie dobór, sposób i cel użycia nowych technik.

Konkluzję pracy stanowi podsumowanie roli, jaką pełnią współczesne techniki i otrzymywane dzięki nim niekonwencjonalne brzmienie fletu w muzyce naszych czasów.

Do pracy dołączona jest płyta CD zawierająca nagranie następujących utworów:

Luciano Berio	Sequenza na flet solo
Tōru Takemitsu	Voice na flet solo
Brian Ferneyhough	Cassandra's Dream Song na flet solo
Kaija Saariaho	Couleurs du Vent na flet altowy
Doina Rotaru	Japanese Garden na 2 flety (flet/piccolo, flet basowy)
Dominik Karski	Glimmer na 2 flety (flet altowy, basowy)

Zaprezentowane utwory są zróżnicowane pod względem użycia nowoczesnych

środków sonorystycznych, prezentują odmienny rodzaj ekspresji i różnorodne sposoby wykorzystania technik współczesnych w celu osiągnięcia odpowiedniego wyrazu artystycznego.

Poza klasycznymi dziełami współczesnymi, takimi jak Luciano Berio – *Sequenza*, Tōru Takemitsu – *Voice* i Brian Ferneyhough – *Cassandra's Dream Song*, przedstawione zostały utwory mniej znane, lecz nie mniej ciekawe – Kaija Saariaho *Couleurs du Vent*, wykorzystujący walory brzmieniowe fletu altowego, a także utwór Doiny Rotaru – *Japanese Garden* na 2 flety oraz Dominika Karskiego *Glimmer* na 2 flety, w których zastosowano różne konfiguracje fletów piccolo, grande, altowego i basowego.

SUMMARY OF PhD THESIS

Rafał Jędrzejewski

CONTEMPORARY TECHNIQUES OF PLAYING THE TRANSVERSE FLUTE AND THEIR IMPACT ON THE INSTRUMENT'S UNCONVENTIONAL SOUNDING IN MUSIC IN THE TWENTIETH AND TWENTY-FIRST CENTURIES

The subject of the doctoral thesis is the characteristics and multi-aspect analysis of contemporary transverse flute playing techniques and their exemplary uses by the composers in selected works. The subjective premise for undertaking such a subject is the need to develop a comprehensive scientific study, which will provide assistance for flutists in the performance and musical interpretation of this type of works intended for transverse flute.

The contemporary techniques, even though they appeared a long time ago, are still often perceived as a kind of experiment, and the modern sound language that they employ - as something unusual, deviating from traditional patterns. This is due to the specificity of contemporary music, which seeks to completely change the means of expression, to explore new unconventional sounds and new expression, as well as to depart from the existing ways of writing music. As a result, musical works are created that offer an innovative, revealing and colour-wise diversified sound material characterized by originality of sound and new expression. The contemporary techniques play a fundamental role here, being an alternative to "ordinary" sounds and carrying new, extended expressive opportunities with them. In previous times, no matter how different they might have been, composers, in principle, employed sound in the traditional sense, while in contemporary music, the sound has changed for the first time by introducing completely new, unconventional ways of sound production. There has been a development of musical sonoristics and a significant expansion of available sound options as compared to older music. Composers, constantly trying to find new sounds and composition measures, keep looking for new ideas for unconventional sounds.

The development of sonoristics is also driven by changes in musical aesthetics. For centuries composers sought to express beauty in its diverse manifestations, while the music of our time explores a much larger range of aesthetic values including ugliness. Hence, contemporary techniques (including avant-garde ones) should be treated as means to implement new aesthetic assumptions. They have become the basic matter of a completely

new musical language. This issue, therefore, becomes a problem which should be studied and comprehensively presented.

One of the topics addressed in the dissertation is the origin and short history of the contemporary techniques, from their appearance in works as a kind of addition to traditionally composed music, up to a fully modern musical language, in which the new sounds constitute a fundamental sound material. Some significant theoretical works in this field are also referenced. The author has described the development of the sound element in the history of music and the general features of contemporary music that uses the unconventional methods of sound production as a sound material.

In further part of the study the criteria are presented for the contemporary techniques' breakdown according to the ways of sound production, sound qualities, mouthpiece positions, as well as a detailed description of the techniques discussed.

One of the problems discussed is the issue of naming. Some of the techniques have their names or equivalents in Polish, but many of them are identified by their English, Italian or French denominations, commonly used also in Poland. Notation is a similar problem, because composers often deviate from accepted conventions and introduce their own vocabulary. Sometimes the same technique is identified by several different denominations.

The key subject of the study is discussion about performative aspects. The contemporary techniques require completely new skills and ways of playing. Even an advanced musician who wants to perform contemporary music must learn a lot of ways of playing an instrument anew, often being forced to get rid of habits he has learned over the years. New ways of playing require a completely different use of the *embouchure*. To find the right sound, one must learn the correct ways of performing the contemporary techniques, as well as be aware of their available sound and expressive quality options.

Combining different ways of sound production is another problem addressed in the dissertation. One of the possibilities offered by contemporary music is the simultaneous performance of two or more different techniques. This is how the effect of "sound polyphony", i.e. several voices composed of various sonoristic effects, can be accomplished. It offers great expressive and colour opportunities. Combining techniques is not always possible, some of them are mutually exclusive due to the method of intonation. However, sometimes several different sound release methods can be combined.

In the following subsection the problem is addressed of freedom of performance, randomness in the execution of contemporary techniques, and the role of the performer in the work's sound shape. A characteristic feature of most techniques is a certain instability resulting from the unconventional intonation and articulation, which produces sounds to some extent accidental and unique. Music notation is often very precise, but composers usually assume in advance some freedom of the performer in its execution. Thus, the performer's role in creating the work's final sound shape is incomparably greater than in traditionally composed music. To describe this issue, the author proposes the term "performative aleatorism". It plays a significant role in the performance of contemporary musical works.

As a result of searching for new sound qualities, the composers began to introduce in their works non-instrumental means, such as the use of voice, shout, spoken text, laryngeal sounds, whistling, etc.

The study also discusses the use of piccolo and low flute varieties (alto and bass flute) in new works. These instruments are often used due to their specific sound properties, as well as due to their exceptional suitability for the execution of some contemporary techniques. Differences are recognised in relation to the grande flute.

The development of contemporary music inspired many improvements in the construction of instruments. The modifications were aimed at facilitating the intonation of quarter-tones, multitones, glissandos, overblows etc. Quarter-tone flutes appeared, with

additional keys and innovative technical solutions, and inspired composers and performers.

Experiments with non-standard sound production also included using parts of instrument as independent sound generators. Another subsection is devoted to this subject.

In addition, the use of contemporary techniques in five selected works has been analysed. The works were selected with the view to the consistent use of new ways of sound production, and a coherent, distinctive and modern musical language. The object of the analysis was the selection, method and purpose of using new techniques, in the example works of Toru Takemitsu, Brian Ferneyhough, Kaija Saariaho, Doina Rotaru and Dominik Karski.

The study is concluded with a summary of the role of the contemporary techniques and the unconventional flute sound they produce in the music of our time.